

Avstrijska vojska na Laškem leta 1866.

(Spisal dr. Fr. L.)

Letošnje leto nas spominja poslednjih bojev, katere je imela naša država z Lahi. Znano je, da je imela že iz davna naša Avstrija precejšen del sedanjega laškega kraljestva v svoji oblasti. Do l. 1866. sta pripadali pod avstrijsko vladno še Benečija in deloma Lombardija.

Avstrijska vlada je imela za ti deželi vedno veliko skrb. Pomagala je prebivalcem, s katerimi sta deželi jako gosto posejani, da so imeli zaslužka in živeža, gledala na poljedelstvo, razvijala šolstvo, lepšala mesta. Zlasti Benetke so imele svoje dobre dneve pod avstrijsko vladno, kakor Benečani priznavajo še dandanes, ko mnogokrat stradajo kruha.

Vendar niso hoteli Lahi nikdar prav zadovoljni, še manj pa Avstriji hvaležni biti. In če tudi je bilo ljudstvo še dokaj mirno in prijazno naši vladi, hodili so pa okrog njega neprenehoma hujskači, ki so sejali nezadovoljnost, celó sovražstvo proti Avstriji. Vedno so vpili, da jih »Nemci - Tedeschi« tlačijo, da jim delajo krivico, da morajo biti Lahi sami svoji gospodarji in da je torej treba »tirane« pregnati iz dežele. Tako se je pisalo tudi po knjižicah in časopisih, napravljale so se vedno skrivne družbe, katere so bile nevarne prav tako Av-

striji, kakor tudi cerkvi, in kovale so se zarote doma in v tujini. Zlasti pa je dajala tem nezadovoljnežem potuho mala sardinska država, ki je bila vedno lačna kakor volk in hotela raztegniti svoje meje.

Prav zato pa je imela Avstrija na Laškem neprenehoma sitnosti. Nobena dežela ji ni prizadela toliko težav, in ni zahtevala toliko stroškov, kakor laška. Zlasti ji je dalo »lombardo-benečansko kraljestvo« mnogo opraviti l. 1848. in 1849. Nastal je bil v Milanu in po drugih krajih upor, sardinski kralj Karol Albert je pa upornikom pomagal in začel z Avstrijo vojsko. A slavni Radecki je premagal sovražnika in zadušil upor. Tu pa tam je bilo treba ostrosti, da so se ukrotili jako razsrjeni in silno razkačeni Lahi. Pritoževali so se pozneje, da so bili Avstrijci jako trdi, celó grozoviti proti njim: a kaj so oni počenjali proti Avstrijcem, to jim ni bilo mari. Nesrečna pa je bila, žal, naša vojska z Lahi l. 1859.

Lahko si je bilo misliti, da Lahi ne bodo mirovali. Peklo je Benečane, da so bili še naši, in tudi Sardinec se je hotel še maščevati. Žal, da je imela Avstrija od dné do dné več sovražnikov. Prusi so že od nekdaj pisano gledali Avstrijo, ker jim ni pustila v Nemčiji delati,

kar bi bili želeli, francoski zviti cesar Napoleon je iskal vedno le svojega dobička in je bil vesel, ako je mogel kaj škodovati Avstriji, Lah pa je prežal, da bi pograbil Benečijo in kos Lombardije takrat, kadar bi bilo naše cesarstvo v zadregi. Tako ni moglo skoro biti drugače, kakor da je prišla huda vojska, zakaj nihče ne dá rad svojega imetja drugim. Zgodovina priča, da je Avstrija vedno za mir delala in ni napadala drugih držav, branila je pa vselej svoje pravice junaško in častno.

Ker sta imeli Prusija in »Italija« jednake namene, namreč zgrabiti Avstrijo, zato sta se tudi tesneje družili in naposled sklenili bojno zavezo. Ker se je čutila Prusija dovolj močno, čakala je samo ugodne prilike, da bi začela boj. Ta prilika je bila v homatijah zaradi šlezviško-holštinskega vojvodstva. Pretrgale so se medsebojne zveze, in dne 16. junija je že udarila Prusija na Hanoveransko, ki se je bilo zavezalo z Avstrijo. Boj je bil začel.

Tu se ne brigamo za boj s Prusijo, marveč z Lahi.

Da so mislili Lahi na vojsko, ko se je Avstrija še trudila, da bi mir ohranila, to se vidi iz njenih priprav. V mesecu marcu 1866. l. je poklicala laška vlada veliko vojakov k orožju in dala nabirati novince, dasi se to ni vjemalo z njenim slabim denarnim stanjem. Čim bolj napete so bile razmere med Prusijo in Avstrijo, tem bolj se je pripravljala laška vlada. Poklicala je cele vrste vojaštva k orožju, dopolnila vojno za boj, pomnožila topništvo in prevajala vojaštvo proti avstrijski meji. Že v prvi polovici meseca aprila je bila vojna v bojnem stanu. Storila je vlada, kar je mogla, da bi imela več vojakov in več pripomočkov. Garibaldiju je dala dovoljenje ali boljše nalogo, naj nabira

prostovoljce, in laška mladina je kar drla pod njegovo zastavo. Jednako je skrbela vlada za trdnjave. Železnice so v aprilu vozile skoro jedino le za vojaštvo, a Avstrija je imela tedaj v laških svojih deželah še vse tako, kakor ob mirnih časih. Vojaštva je imela Italija v tej vojski 483.087 môž, kônj je imela 42.552. A za boj pripravnih je bilo le kakih 270.000 môž.

Ko je Avstrija videla, da je boj nezogiben, ukazala je dne 21. aprila pripraviti vojaštvo za bojni stan; dne 10. junija so bile vse priprave dovršene. Poveljstvo laške armade je imel kralj Viktor Emanuel sam, poveljstvo čez avstrijsko pa je za nesrečnim Benedekom prevzel dne 9. maja nadvojvoda Albrecht, ki spada med največje avstrijske vojskovodje. Prisrčno je pozdravil svojo armado. »Vojaki! Nj. Veličanstvo mi je naročilo, naj vam donesem Njegov pozdrav. Ponosno bodele čutili, da čuje cesarjevo oko nad nami in da je Njegovo plemenito srce z nami. Zato se bode mo radovoljno in pogumno bojevali za Njegovo sveto pravico, zato, da se nezmanjšana ohrani naša skupna domovina . . . S trdnim zupanjem na Boga, zanašajoč se na vas stopam na vaše čelo itd.« Albrechtova armada je štela 190.945 môž in 20.755 kônj, a za boj pripravnih je bilo 138.158 môž, torej je bila vsa laška vojna mnogo močnejša od naše. Nadvojvoda je bistro opazoval gibanje svojega nasprotnika. Ta mu je žugal na dveh straneh, in s toliko silo zato, da bi ga uničil do cela in potem dalje prodiral. A Albrecht je nameraval zgrabiti armado za armado in jo tako zmagati. Ob reki Minciu (Mincio) se je združevala vojna moč obeh držav. (Österr. Kämpfe i. J. 1866).

Dne 12. junija je prelomila Prusija pogodbo z Avstrijo, medsebojna zveza

se je razdrla in kmalu potem je naš svetli cesar razglasil manifest, katerega zaradi njegove važnosti podajemo čitateljem v odlomkih.

Mojim narodom.

»Sredi mirnega mojega dela, da bi dal državi podlago nove ustave, ki naj bi krepila jedinstvo in moč celotnega cesarstva, posameznim deželam in narodom pa slobodni notranji razvoj, silim me vladarska dolžnost, da kličem vso svojo armado k orožju.

»Na mejah cesarstva, na jugu in na severu, stojé vojne dveh zaveznih sovražnikov, da bi moč Avstrije v Evropi omajale.

»Nobenemu izmed njiju ni bil dan od moje strani povod za vojsko.

»Da bi ohranil blagoslov miru svojim narodom, to sem imel — Bog vsevedni mi je priča — vedno za jedno izmed najsvetejših svojih vladarskih dolžnostij in se trudil izpolnjevati jo zvesto.

»Toda jedna izmed zaveznih držav ne potrebuje nobenega povoda; ker je pohlepna, da bi ugrabila dele mojega cesarstva, zato ima ugodno priliko tudi za povod vojski.

(Dalje govori o zvezi svoji s Prusijo, da bi poravnal homatije v Holštinu).

»Prusija je povzročila s sebičnimi nameni razpor, ki se ne dá poravnati mirnim putem.

»Tako je bil položaj čim dalje resnobnejši.

»A še tedaj, ko sta se obe državi očitno pripravljali za boj, in se je vedno bolj razodevala zveza med njima, da bi skupaj zgrabili moje cesarstvo, še tedaj sem se oklepil trdnega miru, dobro zavedajoč se svoje vladarske dolžnosti in priprav-

ljen, da dovolim vse, kar bi se vjemalo s častjo in srečo mojih narodov . . .

»Vse obravnave s Prusijo so pričale čim dalje bolj, da se ne dá ž njo dogovoriti v tem vprašanju tako, kakor zahteva čast Avstrije in pravica . . ., ker le prejasna je njena nasilna in grabežljiva politika . . . Najnovejši dogodki so pokazali neovrgljivo, da stavi Prusija očitno na mesto pravice — silo . . .

»Tiste, ki so zakrivali vso nesrečo nad posamezniki, družinami, kraji in deželami, kličem pred sodni stol zgodovine in vsemogočnega Boga.

»Grem na boj v zavesti, katero vzbuja pravična stvar, vedoč, da je močno naše veliko cesarstvo, v katerem prešinja vladarja in ljudstva le jedna misel: pravica Avstrije . . .

»Toda, samo na naši jedinstvi in na naši moči ne sme sloneti naše zaupanje, naša nada: stavim jo na nekoga višjega, na vsemogočnega večnega Boga, kateremu je moja rodovina iz početka doslej služila, kateri ne zapusti onih, ki v pravici vanj zaupajo.

To prelepo pismo je dal cesar dné 17. junija svojim narodom. Kako lepo se izraža v njem zavest, da je avstrijski boj pravičen, ker hoče le braniti, in pa zaupanje na Boga! Zares besede cesarske!

Avstrijska vojna se je pridno pripravljala, ko je napovedal kralj Viktor Emanuel Avstriji vojsko dné 20. junija. Med drugim pravi Lah: »Mnogo stoletji je avstrijsko cesarstvo krivo razcepljenja, sužnosti, duševnih in materialnih nadlog na Laškem. Danes je narod sestavljen; Avstrija ga ne priznava, ker ne neha tlačiti naše najplemenitejše pokrajine in iz nje zidati veliki tabor, da se našemu obstanku grozi.

Vsi nasveti vlad niso nič pomagali, zato se je vzdignila sedaj vsa dežela itd.«¹⁾ Torej po pravici kaj imeti, to se pravi po laških pojmih tlačiti, in ugrabiti se pravi — osloboditi!

Poveljništvo naše armade je vedno pazilo na sovražnika in vse njegovo gibanje, pa tudi skrbno se varovalo, da se ni o njegovem delovanju v laškem taboru nič zvedelo. Ker je bila glavna sila laške vojne še vedno razdeljena, zato je sklenil nadvojvoda, da se čim najhitreje in najodločneje v bran postavi močnejšemu delu. V ta namen je bilo skleneno, da ostane avstrijska armada do 22. dné mirno za Adižo, potem pa naj mahoma udari na hribovje ob Minciu in zgrabi sovražnika. Dné 23. naj bi se zbrala armada pri Veroni. Le majhen del je bil namenjen, da bi branil armado za hrbtom, in brigada Zastavnikovičeva naj bi branila železnice in zadrževala kak upor med Lahi.

Ni naš namen — in tudi preobširno bi bilo — opisovati gibanje naše in sovražne armade. Omenjamo le, da je

¹⁾ »Novice«, 1866, str. 212.

naš kranjski 17. polk, ki je bil poprej v Benetkah, prišel po železnici dné 14. in 20. junija v St. Bonifacio.

Dné 23. junija se je imelo pričeti bojevanje. A Lahi so bili jako silni in se začeli gibati že pred obrokom. Ob 7. uri tega dné se je pa začela vsa laška armada pomikati čez reko Mincio. Prišla je čez reko, torej čez mejo, brez kake opovire. Zato so Lahi mislili, da se ne bodo Avstrijci branili tukaj med Adižo in Minciem, ampak za Adižo, torej so sklenili takoj, da zasedejo vse višine ob Minciu. Avstrijci so se sicer nekoliko bali, da bi se bili utegnili zjediniti obe veliki laški armadi, a ta strah je bil prazen.

Dné 23. junija je stala naša armada, ki je štela 71.824 mož, 3536 jezdecev in 168 topov pri Veroni; nameravala je udariti naslednji dan proti sovražniku ob Minciu, broječemu 120.000 vojakov, a za seboj, za hrbtom je imela oddelek sovražnikov, broječ 90.000 mož, ki je s težavo in polagoma koračil čez reko Pad.

Dné 24. junija na vse zgodaj se je pomaknila armada naša proti sovražniku, in tako je prišlo do bitve pri Custozzi.

(Konec.)

Pred bitvo.

(K sliki na strani 249.)

Zareče solnce s sinjih gor
Poljublja evetni grič ognjeno,
Moléc pod gričem vojske zbor
Upogne k hladnim tlom koleno.

Nad njim tedaj za blagoslov
Duhovnik vspnè roke tresoče:
Da zmagonosno roj sinov
Iz bitve bi se vrnil vroče.

Bodriti ni mu treba trum,
Saj, kdor domovje svoje brani,
Zažiga mu dolžnost pogum,
Dolžnost pa lastni duh mu znani.

Molitev njemu je oblast,
Za rodne sine v srcu plava:
Junakom živim — zmage čast,
Junakom mrtvim — neba slava!

A. M.

Lovorov venci na njem zmagoslavje oznanjajo vaše,
 Vaše junaštvo in moč — leva je mramorni kip.
 Vsak se od vas je boril, kot lev, kadar sila sovražna
 Nanj navalí in na rod, koji njegova je kri.
 Taka pa sila od vseh najhuja je v boju jeklenem,
 Ako je v množici vsak záse na mestu junak. —
 Zmaga plačala vaš znoj, otela del Avstrije tujeu,
 Vrsti nadaljnih ji zmag slavni odprla je pot.
 Gledali niste jih vi — a kdo vé, če v smrtni bolesti
 Ni vam zvenèl na uhó njihovih pesmij odmev?
 V tujcih objél vas je grob, a vendarle v zemlji avstrijski —
 Láhko vam vélel je duh — spálo bo trudno teló...
 Dolgo že spíte posléj: nad vami se svet preobraža —
 Avstrije zlato prostost smelo zre vaš spomenik.
 Mórja obrežnega val in reke in hribi otoka,
 Južnega zvézde nebá, vse vam šepeče povest:
 Tegethof slavni in Vis in vaša imena, junaki,
 V srcih avstrijskih živé, bodo živela vsegdár!

M. O.

Avstrijska vojska na Laškem leta 1866.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Konec.)

Lahko si je bilo misliti, da se bode med obema vojnama vnel krvav boj, zakaj Lahi so nameravali udariti na naše z vso silo in jih tako pobiti kar na prvi mah, a naši so tudi čutili, da bode prvi boj odločil srečo vojske. Bitva pri Custozzi ¹⁾ se imenuje tako po glavnem kraju, kjer se je vršila, dasi je bilo bojno polje jako obširno: raztezalo se je ob levem bregu Mincia skoro od Peschiere daleč proti jugu, kjer je bil zlasti naš 17. polk. proti vzhodu pa do Sommacampagne in Villaf Franke. Glavni avstrijski vojni stan med bojem je bil pri Soni. Podajmo čitateljem prav kratek opis te znamenite bitve!

¹⁾ Pišejo Custozza in Custoza.

Po noči od dné 23. do 24. junija je med 11. in 2. uro hudo deževalo, kar je bilo za naše deloma ugodno, ker se je vročina nekoliko poglobila in je prah izpralo s cest, deloma neugodno, ker ubogi vojaki niso imeli zaradi tega nikakega počitka pod milim nebom. Zgodaj ob 3. uri je moral biti pripravljen zajutrek, in takoj potem so se začeli gibati vsi oddelki naše vojne. Ob poldnevih sta bili dve naši brigadi pri Castelnúovu in sta se hoteli razdeliti na južno in severno stran tega kraja, ko so se začeli sovražni topovi od Peschiere sem. Najprvo je prišlo v ogenj desno krilo, in se bojevalo zlasti okrog hriba Cricol; sovražnik je streljal z dvema baterijama. Naša prednja straža je še preneglo hitela

proti sovražniku in se tako ločila od svojega bataljona: bila je to 2. kompanija našega 17. pešpolka. Lahki so tudi na več mestih hiteli našim nasproti, n. pr. čez Monte Vento, čez griče pri Jeseju, med Busetto in Oliosih. Zlasti pri Oliosi se je začelo živahno streljanje okoli 7. ure. Na desnem krilu je nekoliko pozneje naš 17. pešpolk s petero kompanijami prav krepko pritiskal na sovražnika pri Renatih, naskočil in vzel Renate, ter gonil sovražnika vedno bolj nazaj. Pa tudi v sredi naše vojne se je kmalu začel boj, potem na levem krilu. Okoli 9. ure so vzeli naši Oliose; tudi v tem napadu so se krepko borili naši Kranjci: sovražnika so vrgli iz vasi in ga preganjali. Le v neki hiši se je trdovratno branil, a zgrabil ga je grof Attems z 2. in 4. bataljonom našega polka, ujel pet laških častnikov in 97 môž. Jednako so naši pešci 17. polka (2. in 3. divizija) vzeli Campagna-rosso, potem pa sovražnika precej daleč (proti Maragnotte) potisnili. Zlasti pogumno se je obnašal polk Traniulancev. Ta polk se je nekoliko prehitro pomikal proti sovražniku in se tako ločil od svojega oddelka. Povelje, da naj gre počasneje, ni mu več došlo, marveč še hitreje se zažene na sovražnika, ko začne živžgati okrog njega sovražne krogle. Nemudoma se zakadi pogumni polk na sovražne pešce, pogazi jih cele vrste in udari že na drugo linijo, ki se je komaj mogla v bran postaviti. Vendar so tudi tukaj predrli vrste in mnogo nasprotnikov pogazili. A ker niso mogli sovražniku takoj priti čisto do živega, zgrabijo neki drug blizu stoječi sovražni bataljon in ga razkropé; polasté se dveh topov in odbijejo eskadron sovražnih konjnikov, ki so pritekli svojim na pomoč. Ker so sovražniki pritiskali, moral se je pola-

goma naš polk umikati. Hoteli so se ulanci prebiti proti jugu, a tu je bil globok in širok jarek, v katerega jih je mnogo popadalo, ker so ga prepozno zapazili. Treba je bilo torej nazaj, od koder so prišli, skozi goste vrste sovražnikov. Polkovnik Rodakowski zbere ostanke svojega pogumnega polka — bilo je 200 konjnikov — in se prebije do svoje brigade. Jednako so se tudi drugi konjiški oddelki z nenavadnim pogumom borili in sovražniku neizmerno škode napravili, da mu je pogum jako upadel.

Tako se je razvijal boj na raznih mestih bojišča, za naše večinoma srečno.

»Sovražnik ni pričakoval, da ga bodo cesarski prijeli na celi liniji. Boril se je pogumno, a brez pravega načrta, brez jednotne zveze. Zato je izgubil kos bojišča za kosom in tako prepustil bojno polje popolnoma cesarskemu poveljniku, ki je znal tako pogumno voditi svojo malo vojno k zmagi.«¹⁾

Posebno krvav je bil boj pri Villafranki, tako tudi pri Monte Croce, kjer pa niso mogli naši jako trdnega kraja vzeti. Tudi Custozze same niso mogli naši braniti, ko so jo prvič vzeli sovražniku, zakaj ta je z veliko silo pritiskal na našo brigado. A popoldne so naši kraj za krajem vzeli Lahom: poleg Monte-Venta S. Lucijo, Belvedere in ob 5. uri tudi Custozzo. Sovražniki so se hudo branili, a naši so drli zmagovito naprej, ujeli mnogo vojakov, mnogo jih pokončali, da je bilo res grozno na bojišču. Tu je gorela hiša, tam so pokrivali tla celi kupi mrličev, drugodi so zdihovali ranjenci. Pač je tudi dokaj Avstrijcev bilo med ranjenci in mrličii. Skoro ob istem času, ko so naši vzeli Custozzo, polastili so se tudi hriba

¹⁾ Oesterr. Kampf 1866, str. 71.

Monte della Croce in sicer se je odlikoval tukaj polk Marojčić.

Po teh izgubah so se sovražniki umikali, po 6. uri je bil večji del že onkraj reke in ob 7. uri so zapustili poslednji laški vojaki kraj Valeggio. Zmaga avstrijska je bila popolna, dasi jako težavna in z obilno krvjo pridobljena. Naši so izgubili 7956 môž, izmed teh je bilo 1500 — deloma ranjencev — ujetih. Lahi so izgubili 8145 môž, izmed teh je bilo 4000 neranjenih ujetnikov. Naši so imeli več mrtvecev in ranjencev zato, ker so sovražnika napadali, a on se je povsod jako previdno branil. A zato so uplenili 14 topov, 16 vóz za topove, 4 deloma obložene vozove za municijo, 5 drugih vóz in nad 5000 pušek.

Ne samo ona laška vojna se je umaknila, katero so naši premagali, ampak tudi oni del, ki je hotel prekoračiti Pad in prijeti naše za hrbtom. A naš poveljnik, nadvojvoda Albrecht, je porabil to priliko, da je okrepčal in uredil svojo vojno, potem pa je prekoračil dné 1. julija reko Mincio. Vse je bilo uravnano, da bi za prvo zmago prišla še druga. Kar pride dné 4. julija ob poljednajstih nadvojvodi brzojavno strašno poročilo, da je severna vojna popolnoma pobita, naj torej on svojo vojno prepelje na levi breg reke. A ob tem groznem poročilu ni kazal junaški vojskovodja nikake obupnosti, ampak takoj brzojavno tolažil cesarja, rekoč, da je sedaj treba vojni in narodu poguma. Zvečer pride cesarsko povelje, naj idejo štiri brigade in dva polka konjikov po železnici na Dunaj, a kmalu potem je bilo ukazano, naj gre večji del južne vojne na Dunaj, ker to zahteva nevarnost, v kateri je država. Tako je nesreča severne vojne potlačila lepo zmago naše južne vojne. Morala se je polagoma pomikati proti severu, a sovražnik se je med tem lahko

čim dalje bolj razprostiral. Dné 11. julija doide na jug novo povelje, naj gredó vsi oddelki na Dunaj, a nadvojvoda Albrehta imenuje cesar poveljnika celi avstrijski vojni.

Preobširno bi bilo, da bi popisovali, kako so se branile sovražnikov posamne trdnjave. Omeniti pa moramo, da so se vršili dokaj hudi boji na tirolski meji, kamor je silil Garibaldi s svojimi prostovoljci, in katero je branil generalmajor baron Kuhn jako spretno.

Avstrijska vojna moč, ki je ostala še na jugu, imela je prestatí veliko težav. FML. baron Marojčić je z največjo skrbjo branil naše Primorje, h kratí pa se ustavljal prodirajočemu sovražniku.

Dné 14. julija je imel laški kralj sam v Ferrari véliki vojni svét. Sklenil je, naj se nadaljuje vojska do skrajnosti in tudi na morju naj se začne vojevanje, zgrabi otok Vis, zvabi naj se avstrijsko brodovje v boj in naj se uniči; vsa armada pa naj se iznova uredi.

Tak je bil načrt, po katerem naj bi se Avstriji zadeli smrtni udarci. A Bog ni pustil, da bi se Lahom tako smejala sreča, kakor jim je rastel greben napa — zaradi tuje zmage.

Ker naših čitateljev ne morejo zanimati manjši boji, ki so se vršili med našimi in Lahom na suhem, obrnimo sedaj svojo pozornost na pomorsko vojsko, v kateri je vrlo naše brodovje pridobilo slavno zmago pri Visu.

Laško brodovje je dné 18. julija napadlo kar naravnost otok Vis (Lissa) in nanj streljalo. Ko je zvedelo o tej nameri naše brodovje, ki je bilo pri Fasani (blizu Polja), odlašal je nekoliko poveljnik našega brodovja, kontreadmiral Tegethof, boječ se kake zvijače, in da bi se od Pulja preveč ne oddaljil; a ko so mu došla nujna poročila, sklenil je udariti na laško brodovje. A najbolje

je, da o nadaljnem delovanju poroča mož, ki je bil v tem boju in ki je pisal takoj po boju »Novicam« (šte. 31.) tako-le:

»19. julija¹⁾ proti poldné smo izvedeli, da je italijansko brodovje (italijanske vojne ladije) pod admiralom Persanom dalmatinski otok Viš (Lisa) napadlo in da bombe meče v mesto. »Naprej z ognjem! dvignite mačke (sidra)!« — tako je bilo povelje in ob polni eni bile so vse ladije napravljene na odhod in zunaj brodišča Fasanskega. S klicem »hurrah«, ki se je daleč razlegal krog in krog, so hitele vse ladije v redu mimo admiralove oklepnice, nadvojvoda Ferdinand Maks⁴ imenovane, tu se postavile v napadni okljuk (Angriffswinkel) in potem nemudoma se podale v tek proti Višu: v prvi vrsti 7 oklepnice (Panzerfregatten) z zastavonosno ladijo na čelu, v drugi vrsti 5 lesenih fregát in ena korveta z linijsko ladijo »Cesar« na čelu, v tretji vrsti pa mnogo topovskih ladij in nekoliko parobrodov; razun parobrodov so vse ladije bile oklepnice (z debelimi železnimi ploščami okovane ladije). Na ladijah pa so častniki (oficirji) in vojaki vsi vsi hrepeneli le po tem, da se brž brž udarimo z Italijanom. Med vojaki (mornarji) so večidel Dalmatinci, Hrvatje ali Istrijani, morski pešci in topničarji pa Čehi, Poljaci in mnogo Slovencev — vsi polni zaupanja v slavnoskušenelega svojega voditelja kontre-admirala Tegethova.

20. julija zjutraj bilo je južno vreme s silnim dežjem; morje je gnalo valove. Ob 8. uri smo zagledali Viš; v napadnem okljuku proti otoku jadrane smo zavoljo še zmiraj oblačnega vremena še le proti 10. uri zagledali sovražnikovo brodovje. Tikama nad otokom je stalo na boj pripravljeno, kajti italijanski vohuni (špijoni) so mu iz Istre o pravem času glas dali, da smo mi od Fasane odrinili. Našteli smo italijanskega brodovja 28 ladij, med katerimi gotovo najmanj 11, morebiti po celó 14 oklepnice, in med temi najnovejšega na

¹⁾ Vojaki seveda so zvedeli še le 19. julija, a poveljništvo je vedelo že dan poprej. Uredn.

Angležkem narejenega velikána »Affondatore« (to je potapljavca, ker potaplja druge ladije), ki ga Italijani »Strašnega« zovejo in po 3 do 6 centov težke bombe meče. »Evo na boj!« — bilo nam je prvo znamenje, in zdajci se pomikujete naše in sovražnikove ladije čedalje bliže, na čelu vsakemu brodovju je bila admiralova ladija, in v tem hipu smo bili le za streljaj saksebi, — vse omolkne; čujejo se le nekteri strašivni klici! Iz blizo 50 dimnikov pa se valijo strašni oblaki črnega dima proti nebu, da je obzor temen krog in krog. — 50 minut čez 10. uro vstrelí sovražnik prvokrat iz admiralove ladije, in brž sledí strel za strelom. Mi pa smo še zmiraj mirovali in v napadnem okljuku krmili proti sovražniku. Ko smo dospeli daljavo, od ktere strel gotovo zadene, nam doide znamenje: »Primité vraga!«, in zdaj začne se bor; krogle žvižgajo, bombe grmijo, tak je vojni roj, da ne dá se popisati; ne vidi se drugega kot dim smodnika in oglja, vmes pa se topovske strele bliskajo. In že po malo minutah se nam razpne znamenje: »V dno prederíte vraga!« Zdajci pa se z vso silo in strašno hitrostjo (13 morskih milj v eni uri) zaletimo na sovražne ladije, prederemo njegovo vrsto in zdaj na levo zdaj na desno po vsej širjavi streljaje delamo veliko škodo vražjemu brodovju. Zaženemo se na admiralovo ladijo, ali neka oklepnicica nam zastavi pot; skušamo jo pogrezniti; trčimo skup, pa odletimo saksebi in zadenemo sovražnika le v zadnji del, vendar tako dobro, da mu polomimo več plošč na železni oklepnici, in to ga primora, da hitro beží. V tem boji dobimo prvo znamenje zmage: trobojno zastavo italijansko (belo-zeleno-rudečo), ktero so mimogredé naši mornarji strgali s fregate. Vsa razkačena je dirjala naša admiralova ladija naprej; v tem hipu pa se zaleti druga sovražna v nas pod desnim okljukom tako-le: >; grozovita je bila zdaj nevarnost; sovražnik nas je hotel v dno potopiti, mi pa njega; ali on ali mi — to je bila zdaj pravda. Strašno se zaletimo skup — grozen tresk na tresk; vse pada v ladiji na tla, veliko se jih

rani — mi smo sovražnikovo ladijo v bok (Bauch) zadeli; kakor dva elastična balóna odskočite ladiji druga od druge. Sovražnikova ladija nam le za trenutek pokaže vdrto stran s polomljenimi oklepnicami, se nagne na levo (backbord) proti nam, tako, da so na desni strani (steuerbordseits) pripeti čolni se prekucnili. Strašno vpitje! pri strelnih linah na desni strani se prikažejo črne glave — in v manj kot v dveh minutah potem, ko smo vkup trčili, ni bilo ne sledu ne tiru več od ene največjih in najkrasnejših dveh oklepnih italijanskih ladij, ktere moč je bila tolika kot moč 1000 kónj, in ki je imela 700 vojakov — ladija ‚Re d' Italija‘ (italijanski kralj) imenovana, utonila je! Le lesovje in kakih 200 mornarjev je plavalo po morji ter vpilo po pomoči in rešitvi. Admiral ji ukaže, naj brž čoln denemo na morje; ali v tem hipu pridrvite dve sovražni ladiji na nas. Naprej z vso silo smo sopet na desno in levo ogenj metaje udarili na tretjo oklepno fregáto, vendar je nismo mógli utopiti, kajti na okljuku (Winkel), pod katerim se vojna ladija zaletí v ladijo, je vse ležeče. Ker so se tudi vse naše druge ladije borile s sovražnikom in so storile kar koli je bilo mogoče, je bilo s silnim zaletom našim sovražnikovo brodovje vse zmešano, njegova vrsta popolnoma predrta in brodovje deloma ločeno; ali kmalu se združi na mestu, kjer smo mi pred začetkom bitve bili, mi pa smo se pomaknili na njih mesto kraj morja. Prekrenivši prednjo stran hotli smo zopet napasti sovražnika, ali ker ste mu dve ladiji goreli, se je umaknil, in po sila grozni bitvi, ki je trajala poldrugo uro, je nastopil počitek. Proti dvema popoldne je, kakor je bilo videti, sovražnik hotel se nekoliko maščevati nad nami; poslal nam je ‚Affondator‘ naproti, ki je po 2 do 3 cente težke bombe metal; brž ko ne je mislil, da smo veliko zgubo trpeli in smo zato poparjeni. Ko pa vidi, da se brodovje naše brž vzdigne in mu gré naproti, se vrne z vsemi svojimi ladjami ter gré proti otoku sv. Andreja. — 20 minut čez 3. uro popoldne smo še zmiraj pazili, kako se je sovražnikovo brodovje nazaj pomi-

kalo. Iz zdaj se nam prikaže druga grozovita dogodba. Kakih 6 morskih milj daleč od nas se mahoma vzdigne dimno valovje proti nebu; kmalu potem slišimo pok na pok, in oklepna fregata ‚Principe Carignano‘, ktero so dopoldne naše granate zažgale, se je razpršila v zrak! In zmiraj dalje in dalje se je pomikalo italijansko brodovje proti jugozahodu, mi pa smo priplavali v ladjostajo v Vis (kjer je posadka hrabrih graničanov Ličanov) z neskončnim veseljem od ondašnjih prebivalcev (okoli 6000) sprejeti in kot rešitelji slovesno pozdravljani.

Smrt so storili na naših ladjah: poveljnik oklepnice ‚Drache‘ kapitan baron Moll, poveljnik fregate ‚Novara‘ kapitan Erik of Klint, zastavnik Proch in še kakih 30 vojakov; kakih 70 do 80 je bilo ranjenih, večidel lahko ranjenih. Med našimi ladjami je linijska ladija ‚Kaiser‘ največ trpela; tri sovražne oklepnice so jo naenkrat napadle, in kmalu bi jo bile z vsemi 900 možmi pogreznile na dno morjá. Tudi ostale ladije so precej trpele, vendar nobena ni bila tako poškodovana, da ne bi bila za vojsko pripravna; v 14 dneh se morejo vse do dobrega popraviti.

Italijanom pa smo že na bojišču ubili gotovo 150 mož, in zgubili so dve najlepših oklepnih fregát. Višanje so nam 21. julija pripovedovali, da se je ob 11. uri ponoči Lahonom v sredi morja še ena ladija razletela; to je morala tista biti, ktera je od nas zapaljena pobegnila iz bojišča.

Ponoči je tudi 16 mož iz ladije ‚Re d' Italia‘, ktero smo v dno potopili, priplavalo na kopno (suho). Le sami ti so si življenje oteli (plavali so neki 19 ur v eno mer po morji). Povedali so, da se je admiral italijanskega brodovja Persano le pol ure pred potopom svoje ladije podal na drugo ladijo; sin njegov pa je ostal in z vsemi družimi utonil, in da tudi vojna kasa s 7 milijoni frankov je bila v potopljeni ladiji. Ako se tej zgubi prišteva še škoda potopljenih dveh fregat z 2 milijonoma gold. in z ostalo drugo škodo, se vidi, da smo sovražniku s to zmago vsekali tudi veliko denarno rano.

Vojaki, ki so bili priča, so mi v Visu pripovedovali, da so kmetje v Visu, ko so videli, da se naše ladije proti sovražniku pomikajo, na neki griček prisopli, kamor se je bila Viška posadka umaknila; tū so na kolena padli in z povzdignjenimi rokami Boga milosti prosili za nas, katerih nas je bilo veliko manj kakor sovražnika.

21. julija popoldne je v Visu bil pogreb umrlih; na večer smo zapustili Vis in danes zvečer smo zopet bili v Fasani.

Mnogo bi Vam imel še povedati, ali mudí se, da to pisemce oddam. Le to še rečem, da je brodovje naše ta dan čuda čuda veliko dovršilo, in ta pot za osobito avstrijske in še posebej za jugoslovanske interese. Mi smo gospodarji sinje Adrije; Italijana menda ne bode več, zato tisočerni živio in slava našem Tegethofu!¹⁾

Ta zmaga je bila zares slavna za Avstrijo, tem bolj, ker naše cesarstvo ne išče dobička na morju, ampak ima mornarico samo za brambo. Od te zmage prešinja našo mornarico pogum in neustrašenost in dandanes je v primeri z

¹⁾ Pismo ima podpis: Na morju 22. julija 1866. Umekov G.

drugimi državami jako dobro razvita. — Avstrija je pridobila zmago pri Visu, ko se je že bilo začelo s Prusijo pogajanje za mir. Vršil se je sicer še boj na Tirolskem, v Judicarijah, v Val de Ledro in v Val Sugana, a kmalu potem se je sklenilo premirje, in iz premirja se je rodil stalni mir, ki ga uživamo sedaj zaradi modre in miroljubne vlade našega presvetlega cesarja že 25 let. Res je bila Avstrija v onem letu na severu nesrečna, a zmaga nad nemirnim laškim sosedom je pomagala zaceliti ono bridko rano. Tudi so prav te zmage pripomogle, da ta naš sosed nima več toliko poguma za nove boje z našo državo.

Mnogo vojakov je padlo na laških tleh in spomenik na Visu krije trupla kakih 38 padlih junakov, a teh ne pomilujemo, ampak občudujemo njih ljubezen za domovino, udanost do cesarja.

Naj budi tudi ta spis tako ljubezen in željo, da bi Avstrija v bodočnosti bila mogočna zaščitnica miru, a tudi srečna zmagovalka nad vsemi sovražniki.

Tudi v srcu . . .

(K sliki na strani 297.)

Rosa biserna po drevju
V jutro se blesti,
V vrt pomladni, cvetja polni,
Déklica strmi.

Kaj li časa je, kar s snegom
Vrt je bil odet: —
Danes pa nešet precvita
V njem vonjivi cvet!

V vrt pomladni, cvetja polni
Déklica strmi,
Vrta cvetni kras pozdravlja,
Misli in molí . . .

Tudi v mladem srcu slednjem
Cvet izvabi čas,
Tisoč upov hrani v sebi
Njega zorni kras.

Tóda v vrtu cvet pomladni
Skoro se ospè:
Tudi v mladem srcu često
Bodri cvet zamrè!

M. O.

